

Драгољуб Р. ЖИВОЈИНОВИЋ
дописни члан САНУ
Београд

ВУДРО ВИЛСОН И ЛОНДОНСКИ ПАКТ 1915. ГОДИНЕ

Анстракт: Питање тајних уговора закључених током Првог светског рата између Велике Британије и Русије изазивало је приметно трвење између тих земаља и Вудро Вилсона, председника САД, након њиховог уласка у рат у пролеће 1917. године. Изузетно оштар сукоб избио је између САД и Италије због Лондонског пакта закљученог у пролеће 1915. године, којим је, у накнаду за одређене територијалне добите на источној јадранској обали, Италија ушла у рат на страни Антанте. Тим документом повређено је начело народности и „отворена“ дипломатија за које се залагао амерички председник. Расправа се водила током рата, а посебно се заоштрила након његовог завршетка. У научним расправама поставило се питање да ли је председник Вилсон био упознат са одредбама Лондонског пакта или не. Аутор је утврдио да је амерички председник, супротно својој изјави пред Одбором америчког сената за спољне послове да није био упознат са његовим постојањем, био упознат, иако приватним путем, са његовим постојањем и најзначајнијим одредбама. То је изричито потврдио и својим изјавама датим током рата. Аутор то објашњава немаром, ароганцијом и избегавањем отвореног сукоба са европским силама. Из тога је уследила и полемика у науци.

Кључне речи: САД, Велика Британија, Италија, Вилсон, Балфур, Лансинг, Пејџ, Сонино, Далмација, Иредента.

Питање „тајног“ пакта закљученог 1915. године у Лондону између Велике Британије, Француске и Русије с једне, и Италије с друге стране, привлачило је дуго времена пажњу многих – државника, политичара, штампе, истраживача дипломатске и политичке историје Првог светског рата. „Тајни“ пакт омогућио је улазак Италије у рат на страни Антанте, али и подстакао многе критике и оптужбе упућене са различитих страна, пре свега народа и држава чије су етничке и стратегијске границе биле повређене, а намере остале неостварене. Постојање „тајног“ пакта

изазивало је такође сталне неспоразуме, спорове и оптужбе између држава потписница. Тајност „пакта“ била је кратког века, али су његови потписници настојали да избегну расправу о његовим одредбама и значају. То је стварало злу крв, слабило вољу за борбу међу онима који су се осећали оштећеним. Најзад, то је подстицало расправе и сукобе између појединих великих сила и Сједињених Америчких Држава.

Питање тајности и обавезности одредби Лондонског пакта изазивало је нервозу и појачавало одбојност важног савезника у рату и заговорника праведног мира после његовог завршетка – САД. Након уласка у рат на страни Антанте, у пролеће 1917. године, председник Вудро Вилсон заузео је уздржан став према тајним уговорима и њиховим одредбама уопште као начину на који се одређивао будући светски мир. Вођен идеалима и идејама „о отвореној дипломатији“, која се оштро супротстављала дотадашњој тајновитости Европљана, председник Вилсон се нашао у сукобу, мање-више отвореном, са владама свих земаља потписница пакта. Британија је обавестила америчког председника о постојању пакта, док су Француска и Русија стајале по страни. Италија је, поред приметне нервозе, настојала да његове потписнице приволи да потврде преузете обавезе. Мање земље (Србија), као и националне организације које су се бориле за стварање националних држава (Југословенски одбор) очекивале су од председника Вилсона да одбаци одредбе пакта. Сукоб између њих и Италије достигао је често тачку усијања.

У историографији се дуго расправљало о томе да ли је председник Вилсон био упознат са садржајем пакта, какав је став заузео и да ли је намеравао да га прихвати као обавезујући за САД. Појединци су постављали и питање његове искрености. Полемика у јавности о Вилсоновом ставу према пакту отпочела је расправом вођеном у Сенату у лето 1919. године, а поводом ратификације Версајског мировног уговора. Вилсонови критичари, сенатори Хенри К. Лоц, Вилијам Бора и Хирам Џонсон испитивали су га да ли је био упознат са тајним уговорима пре почетка мировне конференције. Вилсон је одговорио да није био упознат са постојањем уговора, што није одговарало истини. На питање сенатора Боре када је сазнао за постојање тајних уговора, одговорио је да је то било по доласку у Париз. Сенатор Џонсон је провокативно поновио исто питање. И овог пута одговор је био потврдан, иако са квалификацијом да је то било лично, и да није знао да ли се за уговор знало у Стејт департменту. На ново Џонсоново питање да ли је програм изнет у Четрнаест тачака био замишљен да замени тајне уговоре, Вилсон је одговорио да, с обзиром да није био упознат са њиховим садржајем, то

није било могуће. Да ли је у питању била Вилсонова грешка или намерна лаж остало је нејасно. Како било, у питању става према тајним уговорима, Вилсон је уживао подршку штампе, која је сматрала да питање италијанских територијалних тековина на Јадранском мору није имало значај за САД.¹ Такав одговор навео је ауторе да закључе да Вилсон није био службено обавештен о садржају тајних уговора. Одбацили су могућност да су његове речи биле смишљена лаж. Све што је дошло до њега није било службено саопштење.²

Расправа о Вилсоновом држању према тајним уговорима уопште и разлозима за њега, наставила се и касније. В. С. Мамати, врстан познавалац америчке политике према средњој и јужној Европи током рата, тврдио је да влада САД до уласка у рат, у априлу 1917. године, није била упозната са јадранским проблемом и његовом сложености. Међутим, са неким од тајних уговора га је упознао, макар и неслужбено, Артур Балфур, британски државни секретар, у мају 1917. године. Мамати наводи да је, поред разговора о садржају тајних уговора, Балфур доставио и њихове копије становнику Беле куће.³ Маматијеву тврдњу потврдили су и сачувани извори. У анализи разлога који су навели председника Вилсона да уобличи начело „отворене дипломатије“, Роберт Х. Ферел наглашава да је председник Вилсон тиме желео да избегне, ушавши у рат, све обавезе, моралне и правне, према уговорима које су закључиле европске силе до априла 1917. године. Остаје отворено питање да ли се амерички председник детаљно упознао са садржајем свих уговора. Из свега проистиче да је одлучио да их занемари и не проучава.⁴

¹ Текст сведочења налази се у *66th Congress, 1st Session, Hearings Before the Committee on Foreign Relations of the United States on the Treaty of Peace with Germany at Versailles on June 28, 1919.* (Washington 1919), 525-526; с друге стране, сенатор Лоц, председник комитета, тврдио је да Италија треба да добије обећане територије на Јадранском мору. Е. Ј. Woodhouse and С. Г. Woodhouse, *Italy and the Yugoslavs* (Boston 1920), 268-269.

² М. R. Frear, *Did President Wilson contradict himself on the secret treaties?* *Current History* XXX (1929), 435-443.

³ V. S. Mamatey, *The United States and the Origins of the Adriatic Question* (1918). *Florida State University Studies* IV (1951), 45-60.

⁴ R. H. Ferrell, *Woodrow Wilson and the Open Diplomacy*, у *Issues and Conflicts. Studies in Twentieth Century American Diplomacy.* Ed. by G. L. Anderson. (Lawrence: Kansas 1959) 193-209; J. L. Snell, *Wilson on Germany and the Fourteen Points.* *The Journal of Modern History* XXVI, 4 (1954), 364-369 истиче да је Вилсон упозоравао савезничке владе да у будућности неће подржавати тајну дипломатију.

Дуго након ратних догађања и дипломатских окршаја, две врло значајне личности у Вилсоновој администрацији, Њутн Д. Бејкер, секретар за рат, и Френк Л. Полк, заменик државног секретара, изнели су своје сећање и мишљење о ставу председника Вилсона и администрације према тајним уговорима. Преписка између Бејкера и Полка потврђује неке чињенице и тврдње изнете раније. Бејкер је намеравао да за часопис *Foreign Affairs* напише чланак о Вилсоновом ставу према тајним уговорима. О томе је обавестио и Полка. Овај је био одушевљен Бејкеровом намером. У писму Бејкеру, Полк је изнео своје мишљење о томе колико се у Стејт департменту знало о тајним уговорима. „Моје је сећање да смо знали за постојање уговора, али нисмо били заинтересовани за њихов садржај“, писао је Полк. Нагласио је да је постојало уверење да САД нису биле обавезне да прихвате уговоре који су настали пре њиховог уласка у рат. „Не постоје документи који би оправдали тврдњу да смо знали за садржај уговора у појединостима.“ Полк се осврнуо и на изјаву председника Вилсона пред Сенатом. „Сведочење у Сенату може да створи утисак да председник и Роберт Лансинг, државни секретар, нису чак ни знали за постојање таквих уговора. Уверен сам да то није било оно што су намеравали да изјаве. По мом мишљењу, они то нису ни рекли,“ нагласио је Полк.⁵ Полк је био уверен да су Вилсонове речи у Сенату биле криво схваћене, и злоупотребљене од стране противника Версајског уговора. Чланови администрације су били упознати са постојањем тајних уговора, али нису обратили пажњу њиховом садржају. Нема сумње, то је био пропуст који се тешко могао разумети, и оправдати.

Бејкер се осврнуо на чињеницу да је британска влада сматрала за сходно да о уговорима обавести председника Вилсона и разлозима за то. Нагласио је да није сумњао да је Балфур у сусрету са Вилсоном споменуо постојање тајних уговора. Међутим, Балфурове намере су биле друкчије. „Његов основни циљ је био да осигура америчку подршку британској државној благајни, добије зајмове неопходне за вођење рата.“ Балфурове речи о тајним уговорима и обавезама које су савезници преузели према Италији могле су бити у потпуности занемарене, с обзиром на чињеницу да САД нису биле ни у каквој обавези према појединим државама и њиховим међусобним обавезама. „Детаљи тих уговора нису у том тренутку имали неки већи значај,“ сматрао је Бејкер. На крају, нагласио је да је председник Вилсон сазнао за садржај Лондонског пакта тек на мировној конференцији у Паризу, кад су његове одредбе постале сметња

---

⁵ Полк Бејкеру, 28. јануар 1936. *Хартује Френка Л. Полка. Correspondence 1921-1941. World War I Questions*. Sterling Memorial Library, Yale University, New Haven, Kon.

за праведно решење одређених спорова.⁶ Двојица блиских сарадника, упознатих са политичким питањима, потврдили су оно што је Вилсон саопштио у Сенату.

Утврђивање истине о томе колико је администрација била упозната са тајним уговорима уопште, и Лондонским пактом посебно, мора почети од првих дана рата. С обзиром на то да су тада почеле да се сливају вести о европским збивањима, војним, политичким и дипломатским, разумљиво је да су политика и намере Италије постајале видљивије. У вестима које су стизале из Рима, Лондона, Париза и Беча држање Италије привлачило је све више пажње. Вести о политици те земље стизале су како у Стејт департамент, тако и председнику Вилсону. То је омогућило да се створи слика, иако не детаљна, о њеним намерама, претензијама и циљевима. Већ крајем 1914. године амбасадор у Риму, Томас Н. Пејџ, писао је да је влада те земље имала свој став, као и да је њена једина намера била да води рачуна о својим интересима. То је потврдио и у марту 1915. године, кад је Италија започела преговоре са Антантом о условима за улазак у рат на њеној страни.⁷

Почетком 1915. године у Европи је боравио „пуковник“ Едвард М. Хаус, Вилсонов специјални саветник и личност од највећег поверења. Циљ његове посете био је да прикупи што више обавештења о ставовима зарађених земаља, њиховим намерама, плановима, обавезама. Том приликом посетио је Лондон, Париз и Берлин. На Вилсонов захтев одустао је од посете Риму, уверен да ће Италија убрзо ући у рат и да ће тој посети бити приписано превише важности. Током Хаусовог задржавања у Европи, амбасадор Пејџ га је уредно обавештавао о приликама и намерама италијанске владе. У писму упућеном 5. фебруара 1915. године, Пејџ је нагласио да је било тешко утврдити какве су биле намере владе, додавши да је утисак многих да ће Италија до краја априла донети одлуку о својој будућности. Након тога, Пејџ је нагласио да ће „Италија ући у рат само уколико влада закључи да је то било неопходно.“ Поред времена неопходног за припрему, италијанска влада неће желети да остане по страни. „Она ће настојати да појача своје границе према Аустрији и учврсти свој положај средоземне силе.“ Крајем фебруара, Пејџ је известио да су се преговори са владом у Бечу настављали, а да ће Парламент заседати 12. марта 1915. године. У међувремену, отпочели су преговори

---

⁶ Бејкер Полку. Кливленд, 30. јануар 1936. *Исто*.

⁷ Пејџ Брајану. Рим, 25. децембар 1914, 17. март 1915. *Foreign Relations of the United States. The Lansing Papers, 1914-1920, I-II* (Washington, D. C., 1939-1940), I, 718, 720.

са државама Антанте. У поверљивом телеграму упућеном Хаусу 11. марта, Пејџ је упозорио да „иако на први поглед све изгледа мирно, осећам да се неке ствари брзо одвијају, тако да нисам у стању да напустим Рим макар и на 24 часа.“ То му је потврдио и Сидни Сонино, министар иностраних дела. Пошто није био упознат са детаљима преговора, потврдио је раније изнето уверење да ће Италија ући у рат оног тренутка кад закључи да је дошао час за то, а то ће бити условљено испуњењем њених захтева.⁸ Пејџ није био у стању да саопшти ништа одређеније о садржају италијанских захтева. Задржао се на општим и познатим чињеницама.

Пејџ је, истовремено, уредно обавештавао и председника Вилсона о приликама у Италији. Крајем фебруара 1915. године нагласио је да је Италија чекала прави тренутак да донесе одлуку, иако је земља била неспремна за рат. Сонино је изјавио да је Италија подржавала америчку ноту Немачкој у погледу слободе мора и није сматрао да ће Немачка бити спремна да прихвати моралне аргументе у расправи око слободе пловидбе. На крају, Пејџ је изнео своје мишљење о разлозима за одлуку Италије о рату и миру. Напоменуо је да све чешће слуша разговоре у којима се поставља питање: „Шта ће се догодити уколико Аустрија извојује победу у Трентину и ојачану армију упути према срцу Италије?“ Закључио је да поглед на географску карту показује да ово није било академско питање. У писму упућеном два месеца касније, у тренутку кад је Италија потписала тајни пакт, Пејџ још увек није био у стању да каже нешто одређеније у погледу њених намера. Нагласио је да је Италија била спремна на сваку ситуацију: иако мобилизација војске није била објављена, она је, у суштини то била. Према вестима у штампи, италијанска влада је водила преговоре са обе стране – у Лондону и Бечу. Централне силе нису журиле да доведу разговоре до краја. Није знао да су преговори са Антантом били окончани потписивањем „тајног пакта“.⁹ Пејџ није био обавештен о току преговора, нити о уступцима које је Антанта прихватила у замену за улазак Италије у рат на њеној страни.

---

⁸ Пејџ Хаусу. Рим, 5. фебруар 1915, 1. март 1915; Хаус Пејџу. Берлин, 1, 20. март 1915. *Хартије Едварда М. Хауса. Преписка са Т. Н. Пејџом*. Библиотека Стерлинг. Јелски универзитет, Њу Хејвен, Конектикат. У даљем тексту као *Хаусове хартије*; A. S. Link, *Wilson. The Struggle for Neutrality 1914-1915* (Princeton 1960), 218. Хаус је обавестио Вилсона да преговори са Италијом и Румунијом нису много обећавали.

⁹ Пејџ Вилсону. Рим, 22. фебруара, 26. априла 1915. *Хартије Вудро Вилсона*. Серија VI, кутија 315. Рукописно одељење Конгресне библиотеке, Вашингтон, D. C. у даљем тексту као *Вилсонове хартије*.

„Тајни“ Лондонски пакт, потписан 24. априла, предвиђао је, између осталог, да Италија објави рат Аустро-Угарској у року од месец дана. У накнаду за то, обећане су јој територије на источној јадранској обали и стратешке границе на северу, наспрам Аустро-Угарске. Антанта је прихватила Италију као господарицу Јадранског мора и пристала на укључење словенског живља у њене границе. То ће, касније, изазвати многе проблеме. Истовремено, Антанта је одустала од своје намере да се у будућности у питањима разграничења између појединих народа придржава начела народности. Прихватила је стратегијске потребе Италије као ваљане и оправдане.

Гласови о преговорима између Антанте и Италије стизали су у Стејт департамент. Средином марта 1915. године, амбасадор у Бечу, Роберт Пенфилд, обавестио је о преговорима између Аустро-Угарске и Италије. Истовремено, италијански амбасадор у Вашингтону, кнез Маки ди Челере, споменуо је државном секретару Роберту Лансингу, да ће Италија ући у рат на страни Антанте. То је поновио и почетком априла.¹⁰

Иако проглашен „тајним“, за уговор су брзо сазнале различите земље. Међу првима, за његове одредбе сазнала је и српска влада. Она је бурно протествовала, али без последица. Уговор је био потписан. За потписивање уговора брзо су сазнали амбасадори САД у Паризу и Лондону. Они су већ 1. маја 1915. године о томе обавестили Стејт департамент.¹¹ Две недеље касније, Хаус је потврдио вест да је Италија потписала „некакав споразум“ са Антантом, по коме се обавезивала да ће ступити у рат до краја маја. Месец дана касније, Хаус је сазнао за преговоре између Антанте и Бугарске о уласку ове последње у рат, као и о територијалним добицима понуђеним у накнаду за тај корак. Вилсонов једини коментар је био: „Ово је жалосно интересно.“ Одлучио је да преко тога пређе ћутке. Није тражио од Хауса да се детаљно распита о садржају савезничких понуда и уступака Италији и Бугарској.¹² Нема сумње да су амерички председник и његов поверљиви изасланик били упознати са постојањем тајних уговора, као и природе понуда које је

¹⁰ *Дневник Роберта Лансинга*. 17. март, 6. април 1915. *Хартије Роберта Лансинга*. Рукописно одељење Конгресне библиотеке, Вашингтон. У даљем тексту као *Лансингов дневник*.

¹¹ Шарп Брајану. Париз, 1. мај 1915; В. Х. Пејд Брајану. Лондон, 1. мај 1915. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1915. The World War, supp. I*, (Washington 1927), 31.

¹² R. S. Baker, *Woodrow Wilson. Life and Letters, I-VIII* (New York – London 1927-1939), VI, 133.

Антанта нудила неутралним земљама. Преко таквих вести прешли су ћутке. Уосталом, САД као неутрална земља није имала разлога да се уплиће у дипломатске активности европских држава. Ваља приметити да су се „тајни“ уговори тicali територија на југу и југоистоку Европе, области за које САД нису показивале приметније интересовање.

Како се политичка и војна ситуација у Европи све више компликовала, тако су САД због својих интереса у слободној пловидби и трговини све помније посматрале прилике у Европи. И док је администрација на челу са Вилсоном стајала дуго по страни, у академским круговима изражавала се забринутост због уступака које је Антанта направила Италији. Убрзо након потписивања Лондонског „пакта“ угледни професор Кери Арчибалд Кулиц са Харвардског универзитета, пророчанским речима прогласио је италијанске претензије и тековине на Јадранском мору апсурдним и неприхватљивим. Упозорио је администрацију и јавност следећим речима: „Једног дана ћемо чути више о сукобу између Италијана и Словена на Јадранском мору.“ У међувремену, амбасадор Пејџ је такође упозоравао на држање Италије у рату, наводећи њену сумњичавост према свима, уздржаност у ратним операцијама и егоизам. Нагласио је да Италија није марила ни за кога другог осим за себе и своје интересе.¹³

Након толиких упозорења и опомена због пасивног става према повредама начела народности за које се залагао, Вилсон је одлучио да иступи отворено. У почетку је био уздржан, говорећи уопштено, али довољно критички да га поједине земље схвате озбиљно. У говору одржаном у Вашингтону 27. маја 1916. године, одлучно је одбацио европски систем равнотеже сила и прокламовао начела за која ће се залагати САД. Установа која ће решавати све светске проблеме након завршетка рата биће Друштво народа; оно ће решавати све спорове и неспоразуме међу народима, а свака нација ће уживати право да изабере облик владавине под којом ће живети.¹⁴ Упозорење је било довољно јасно за све који су размишљали и понашали се друкчије.

Поједини чланови Вилсонове администрације, сазнавши да је Италија објавила рат Аустро-Угарској, износили су своје мишљење о том кораку владе у Риму. Франклин К. Лејн, секретар за унутрашње послове,

---

¹³ С. А. Coolidge, *The Years of War and Peace* (Cambridge (Mass.) 1927), 239; Пејџ Хаусу. Рим, 1. фебруар 1916. Ch. Seymour, ed., *The Intimate Papers of Colonel House*, I-IV (Boston-New York, 1926-1928), II, 151-152.

¹⁴ Е. А. Bowles, ed., *The Greatness of Woodrow Wilson*, 1856-1956 (New York – Toronto 1956), 229.

веровао је да италијанско учешће у рату неће бити дуго, да ће њене трупе бити поражене као што су биле руске у Источној Пруској. Лејн је отворено признао да није разумео разлоге који су навели Италију да уђе у рат. Није видео право оправдање за такву одлуку.¹⁵ Лејн није схватио да је Италија објавила рат Аустро-Угарској, а не Немачкој, па да њене армије неће ратовати у Италији. Географска знања о Европи била су, очевидно, недовољна међу неким члановима администрације.

Током наредних година, а нарочито након уласка САД у рат против Немачке, стизале су вести о италијанским територијалним захтевима и спремности Антанте да их прихвати. Државни секретар Лансинг био је упознат са намерама Италије да тражи одређене територијалне тековине у источном Средоземљу на конференцији у Сен Жан де Моријену, априла 1917. године. Крајем истог месеца, администрација је била упозната са саставом италијанске мисије у САД, на челу са Франческом Нитијем, министром финансија. Иако је мисија била преваходно заинтересована да обезбеди америчке кредите, трупе, авионе, тешку артиљерију, ни територијални захтеви нису били занемарени. Ипак, о њима се није говорило отворено.¹⁶

Упозорења на опасност која је настала уласком САД у рат стизала су са различитих страна. Уверен да ће се земље Антанте придржавати својих обавеза уобличених у лондонском „пакту“ Сидни Сонино, министар спољних послова Италије, није био спреман да са његовим одредбама упозна Вилсона. Није прихватио ни упозорење амбасадора у Вашингтону, Маки ди Челереа, који је након уласка САД у рат, у априлу 1917. године, изразио уверење да ће „Вилсон доћи на мировну конференцију са врећом својих теорија и искривљених схватања. Међу првима ће се налазити захтев за уклањање аутократије и војне моћи, подршка начелу народности и стварању малих држава; међу другим, биће противљење ширењу територија појединих држава и захтев за слободом на морима.“¹⁷ Угледни сенатор и потоњи министар иностраних послова,

¹⁵ Лејн Џону Берну. Вашингтон, 29. мај 1915. *The Letters of Franklin K. Lane. Personal and Political*. Ed. by A. W. Lane and L. Lane. (Boston 1922), 173-174.

¹⁶ Многобројни су помени тајних уговора, међу којима и Лондонски пакт, у извештајима и вестима које су пристизале у Стејт департмент током 1917. године. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1917. The World War, Supp. II, 2 vols* (Washington 1932), 1, 28, 31, 46, 59, 101, 105-106, 110, 145, 151, 155, 157, 330, 327, 332, 446-7, 455, 462, 493-4, 515.

¹⁷ Justus, *Q. V. Machi di Cellere all' Ambasciata di Washington. Memorie e Testimonianze* (Firenze 1920), 59.

Виторио Шалоја, упозоравао је на могуће опасности и последице по Италију и њен положај уласком САД у рат. Нагласио је да ће бити тешко „доказати наша права у Истри, Далмацији и Тирољу.“ Додао је да Американци у том тренутку нису могли све то да схвате јер је њихов менталитет био апстрактан и заснивао се на општим начелима. Биће тешко уверити их у оправданост италијанских права.¹⁸ У таквим околностима, било је неминовно да дође до сукоба између САД и Италије.

Пресудни тренутак за упознавање администрације са одредбама тајних уговора био је боравак британске Ратне мисије у Вашингтону, у мају 1917. године. На челу мисије налазио се државни секретар Артур Балфур. По доласку у Вашингтон, Балфур је тражио од својих заменика у Форин офису да му доставе копије уговора закључених између европских сила. Намеравао је да их „урочи председнику Вилсону за његово лично и поверљиво упознавање са њиховим садржајем.“ Балфур је одлучио да са њима упозна америчког председника по доласку у Вашингтон. Његови помоћници, лорд Хардинг, Роналд Грејем и Ланселот Олифант упутили су му дипломатском поштом следеће документе: споразум потписан 5. септембра између Велике Британије, Француске и Русије да неће закључити мировне уговоре без претходног обавештења својих савезника; меморандум закључен у марту 1915. године о положају Цариграда; Лондонски пакт из априла 1915. године; уговор закључен са Румунијом 16. августа 1916. године и споразум Пико-Сајкс закључен октобра 1916. године.¹⁹

Тражени документи приспели су у Вашингтон средином маја. У писму упућеном председнику Вилсону 18. маја, Балфур је доставио наведена документа. У пропратном писму подсетио је да шаље „обећана документа“ и извинио се што то чини са закашњењем. Напоменуо је да амбасада није имала копије тих докумената, па је требало неко време да стигну из Лондона. Напоменуо је: „Мислим да они неће много проширити знање које Ви већ имате о нашим преговорима од почетка рата, нити ће променити Ваше мишљење о њима,“ нагласио је Балфур.²⁰ Наредног дана, Вилсон је потврдио пријем наведених докумената. Том приликом је нагласио да ће „их проучити са највећим интересовањем, посебно садржај

---

¹⁸ Olindo Malagodi, *Conversazioni della Guerra 1914-1919* a cura di Brunello Viggezzi, I-II (Milano-Napoli 1960), I, 126-127.

¹⁹ Балфур Форин Офису. Вашингтон, 3. мај 1917, лично. Foreign Office 371, vol. 3081. Public Record Office, London. У даљем тексту као ФО 371.

²⁰ Балфур Вилсону. Вашингтон, 18. маја 1917. *Foreign Office*, 800, vol. 208. Public Record Office, London. У даљем тексту као ФО 800.

Ваше изјаве пред Империјалним Ратним Саветом“.²¹ То су биле изузетно значајне речи. У ствари, то је било обећање да ће пажљиво проучити садржај примљених докумената. То доводи у питање искреност Вилсонове тврдње да није био упознат са тајним уговорима пре доласка у Париз. Друга могућност је била да их је занемарио, оставио по страни непрочитане.

Да је Балфур обавестио председника Вилсона о постојању тајних уговора, потврдио је и амерички амбасадор у Лондону, Валтер Х. Пејџ. Неколико година касније, Пејџ је, пишући о Балфуровој мисији у САД, потврдио да је Балфур обавестио, између осталог, Вилсона и о тајним уговорима. Тада га је обавестио о договорима о питању судбине неких територија, посебно оних договорених са Италијом. Објаснио је Вилсону да је то „нешто што се мора урадити кад водите рат.“ Том приликом је објаснио појединости тога уговора.²²

Полемика у Сенатском одбору за спољне послове, у септембру 1919. године, пружила је Балфуру прилику да поново потврди да је у мају 1917. године уручио копије тајних уговора америчком председнику. Повод за то била је изјава сенатора Томаса Волша, демократе из Масачусетса, да је Балфур пропустио да о постојању тајних уговора обавести становника Беле куће. Средином октобра, лорд Греј, новоименовани британски амбасадор у САД, обавестио је лорда Керзона, државног секретара, да се у јавности шире гласови да Балфур није обавестио владу САД о тајним уговорима. Да би се питање разјаснило, а оптужбе одбациле, лорд Керзон је тражио од Балфура, члана британске делегације на мировној конференцији у Паризу, да пружи додатна објашњења. Керзон је подсетио Балфура да се у Паризу расправљало о питању применљивости тајних уговора, али да никаква одлука није била донета. Наиме, по Керзоновим речима, британска делегација није била уверена у оправданост примене тајних уговора. У одговору, упућеном неколико дана касније, Балфур је изјаву сенатора Волша описао као „лажну“. Напоменуо је да није ништа намерно скривао од председника Вилсона током свог боравка у Вашингтону, у мају 1917. године. Ипак, нагласио је да су уговори проглашени тајним, па да стога није могао да их уручи „влади САД службено.“ С обзиром на ту околност, као и чињеницу да влада САД није званично захтевала да јој уговори буду стављени на увид, „уручио сам их

---

²¹ Вилсон Балфуру. Вашингтон, 19. V 1917. *Исто*.

²² В. Н. Hendrick, *The Life and Letters of Walter H. Page*, I-III (New York 1925), II, 267. Неколико месеци касније, Пејџ је описао сукобе и неспоразуме европских савезника са Италијом око територијалних тековина. *Исто*, III, 381.

председнику поверљиво, и са њим отворено разговарао о свим питањима, која су била од значаја за две земље.“ У поверљивом делу писма, Балфур је додао да је Вилсону уручио копије свих постојећих уговора, и да су оне упућене из Лондона на његов захтев. Није могао да каже било шта о томе где су се уговори налазили у том тренутку, у Белој кући или у материјалима који су настали у току боравка мисије у САД. Балфур је потврдио да је председник САД био упознат са обећањима датим Јапану у погледу Шантунга, док за остале то није могао да тврди.²³ Балфур је потврдио да је у питању било приватно саопштење које се није могло дати другима.

Улазак САД у рат италијански министар иностраних послова Сонино доживео је као стварну опасност по италијанске територијалне тековине обећане од европских савезника. Средином јуна, Сонино, творац и главни заговорник лондонског „пакта“, одредио је ратне циљеве Италије. То је објаснио опасношћу која је претила Италији након уласка САД у рат. Као два најважнија догађаја који су одредили будући ток рата навео је улазак САД у рат и пад царизма у Русији. Сонино је нагласио да није било могуће одредити значај уласка САД у рат у моралном погледу. Што се тиче материјалног и војничког значаја, они су били много важнији. То се могло показати у питањима финансија, транспорта и војних операција. С обзиром на наведене непознанице, Сонино је уобличио апсолутне и релативне циљеве Италије. Међу првима били су: ослобођење италијанске иреденте, доминација на Јадранском мору, безбедност граница и аутономија Албаније под италијанском заштитом. Међу другима налазили су се: независност од захтева савезника, тековине у Малој Азији, Палестини и Арабији, учвршћивање граница од напада и решење других питања. Најзад, међу циљеве Италије улазило је и очување независности Црне Горе, са Ловћеном и Боком Которском под италијанском заштитом.²⁴ Иако није био упознат са америчким држањем према тајним уговорима, Сонино је заузео одбрамбени став и одредио италијанске циљеве од којих није било одступања. Могућу опасност видео је у појави САД на европској војној и политичкој сцени. Сониново страховање показало се оправданим. Како било, Сонино није био намеран да о тајном „пакту“ отворено разговара са америчким председником.

---

²³ Керзон Балфур. Лондон, 14. X 1919; Балфур Керзону, без места и датума, пов. *Хартије Артура Балфура, Првог ерла Балфура*. # 49734. Рукописно одељење, Британска Библиотека, Лондон. У даљем тексту као Балфурове хартије.

²⁴ Меморандум, без датума, јуни 1917. *Хартије Сидни Сонино*, ролна 51. Микрофилм. University Microfilms, Ann Harbor, Michigan, SAD. Сонинове хартије налазе се у његовој вили у Монтеспертолију, Италија.

Догодило се оно најгоре. Уместо разговора на помолу је била конфронтација између две земље. Нема сумње да су потоње Вилсонове и Хаусове изјаве у јавности и преписци биле подстакнуте, у великој мери, сазнањем о садржини тајних уговора. Тешко је претпоставити да Вилсон, до краја педантан и одговоран у својим обавезама, није прочитао примљена документа. Одбио је да о њиховом садржају разговара са Балфуром за време његовог боравка у САД. Уместо тога, наложио је Хаусу да у разговорима са Балфуром објасни амерички став. У разговору вођеном по његовом доласку у САД, 27. априла, Хаус је саопштио да је влада САД намеравала да одбаци ситне и себичне захтеве појединих земаља. Уместо тога, намеравала је да приступи решавању проблема са становишта ширих интереса и потреба. Из тога проистиче да је Вилсон одбацио могућност да буде спутан било каквим обавезама и обећањима; био је склон да занемари њихово постојање. Био је уверен да се уговори, укључујући и Лондонски, могу изменити. То су потврдиле његове речи Хаусу: „Наши основни услови за мир – то јест они услови на којима ћемо инсистирати по сваку цену – нису прихватљиви ни за Француску ни за Италију (остављајући тренутно Велику Британију по страни). Кад се оконча рат, моћи ћемо да им наметнемо свој начин мишљења зато што ће се до тога времена налазити, поред осталог, и у финансијском погледу у нашим рукама.“²⁵ Вилсонове речи подсећале су на скорија времена и понашања америчких председника – употребу притиска и силе према онима који нису делили њихова гледишта.

Постоје неки подаци који показују да председник Вилсон, придржавајући се договора са Балфуром да садржај уговора остане тајна, није о одредбама Лондонског „пакта“ обавестио ни свог најповерљивијег саветника у питањима спољне политике, „пуковника“ Хауса. Очито, да је он желео да сазна за његове одредбе. С обзиром на то да је Вилсон био уздржан, Хаус се обратио за помоћ специјалном британском агенту у САД, Вилијаму Вајсману. У сусрету са Вајсманом, средином августа 1917. године, Хаус је изразио жељу да му Вајсман прибави копију свих тајних уговора. У писму сер Ерику Драмонду, Балфуровом приватном секретару и утицајној личности у Форин офису, Вајсман је предложио да се Хаусу изађе у сусрет. Вајсман је објаснио да није био у стању да донесе одлуку о томе, али је препоручио да начини такав преседан, „како би се показало да Хаус ужива наше поверење.“ У писму лорду Роберту Сесилу, заменику државног секретара, Драмонд је тражио дозволу да се изађе у сусрет

²⁵ Вилсон Хаусу. Вашингтон, 21. VII 1917. D. Day, *Woodrow Wilson's Own Story* (Boston 1952), 258-259.

Хаусовој жељи да се упозна са садржајем уговора. Лорд Сесил није прихватио Вајсманов захтев. Сматрао је да уговори треба да остану тајни.²⁶

Како било, Вилсон је одбацио тајну дипломатију и све што је она носила са собом, укључујући и тајне уговоре. То је потврдио неколико недеља касније. Осврћући се на мировну ноту папе Бенедикта XV упућену зараћеним земљама 1. августа 1917. године, Вилсон је био крајње одређен у погледу своје политике према тајним уговорима. У писму Хаусу, нагласио је: „Настојао сам да одредим став ове владе према питањима о којима се расправља међу социјалистима и другим групама. Нисам сматрао мудрим да кажем нешто више или одређеније, јер да сам рекао, на пример, да нас не интересују њихови територијални апетити – то би изазвало реакцију у Француској и Италији.“²⁷ Несумњиво да је Вилсон настојао да за себе и САД обезбеду улогу коначног арбитра у питањима будућег мира. То ће изазвати многе ломове.

До њих је дошло веома брзо, већ крајем 1917. године. Све је почело, између осталог, након италијанског пораза код Капорета, у октобру-новембру 1917. године. Савезничка војна подршка била је неопходна како би се Италија сачувала у њиховим редовима. Америчка подршка је била неопходна у виду нових кредита и пружања „моралне“ подршке. Док су владе Антанте одлучиле да упуте у Италију неколико дивизија, председник Вилсон је одлучио да објави рат Аустро-Угарској. То је урадио почетком децембра, иако није намеравао да упуте америчке трупе на италијански фронт.

Ако је неко очекивао да ће италијанска влада пристати, након пораза, да преиспита своју политику и ратне циљеве уобличене одредбама Лондонског „пакта“, морао се у то брзо разуверити. Истог дана кад је отпочела офанзива у северној Италији, 26. октобра, Сонино је у Парламенту јавно представио италијанске ратне циљеве. По његовим речима Италија се налазила у рату како би допринела осигурању светског мира, али и да „коначно оствари националну независност у границама које јој је одредила природа“. Да би то постигла, тврдио је Сонино, „Италија је морала да обезбеди надмоћност на Јадранском мору, неопходну за своју егзистенцију и безбедност.“ По његовим речима, надмоћност на Јадранском мору „представљала је за Италију један од

---

²⁶ Вајсман Драмонду. Лондон, 28. VIII 1917, тајно; Драмонд Сесилу. Лондон, 29. VIII 1917, тајно. ФО 800, вол. 209, PRO.

²⁷ N. G. Levin, jr., *Woodrow Wilson and World Politics. America's Response to War and Revolution* (New York 1968), 55.

битних циљева овог рата“. То је значило, у суштини, да Италија није намеравала да одустане од својих намера.²⁸

Вилсонов одговор на такав изазов уследио је брзо. Тиме је његова нада да ће пораз навести италијанску владу да измени своје ратне циљеве пала у воду. Да ли је она била основана или не, представља питање за себе. Тек, његов покушај да свој идеализам и моралне вредности наметне Италији остао је неостварен. У томе је била велика грешка. Како је гледао на то питање, објаснио је у писму Френку Мориону, посебном изасланику за Шпанију и Италију. У њему је нагласио: „Ми (Американци) не желимо ништа за себе, па сама та несебичност повлачи за собом обавезу да и поступци других буду такви.“ Од Европљана је очекивао да на амерички став узврате једнаком мером.²⁹

Сонинове речи у Парламенту изазвале су и реакције чланова Конгреса. Сенатор Џилберт Хичкок, демократа из Небраске, упозорио је секретара Лансинга на неопходност да се Италија одрекне својих територијалних претензија према Аустро-Угарској. Сенатор Хирам Џонсон указао је на нелогичност америчког положаја након објаве рата Аустро-Угарској. Упозорио је да влада САД није могла слати своје младиће у Европу да „Италији осигурају Трст и Трентино“. Из Европе, Хаус је упозорио да је италијанска влада одбијала сваки савезнички предлог који би довео у питање њене територијалне тековине. У одговору на такве захтеве и обавештења, Вилсон је одвратио да „наш народ и Конгрес неће да се боре за себичне циљеве било које зараћене стране, с евентуалним изузетком Алзас-Лорена“.³⁰ Сукоб између две земље, САД и Италије, био је на виду.

Томе је допринело објављивање свих тајних уговора закључених између држава Антанте. Њих је у октобру и новембру 1917. године објавила московска „Известија“. У оставштини новинара Емоса Пинчоа (Amos Pinchot) налази се занимљива забелешка у којој је описана почетна реакција америчке штампе на сазнање о постојању тајних уговора. Први уговори објављени су у новинама у Владивостоку, одакле су донети у

²⁸ R. Vivarelli, *Questione Adriatica e la politica estera Italiana durante la Prima Guerra Mondiale*, Studi Senesi (Siena), III serie, XII (1964), fasc. 3, 387.

²⁹ Вилсон Мориону. Вашингтон, 15. XI 1917. J. Mock and C. Larson. *Words that Won the War. The Story of the Committee on Public Information, 1917-1919* (Princeton 1939), 286.

³⁰ Лансингов дневник, 23. XI 1917. Лансингове хартије; L. W. Levine, *The Diary of Hiram Johnson*. American Heritage, XX, 5 (August 1969) 64-76; Seymour, *The Intimate Papers...*, III, 239, 281, 282; Д. Живојиновић, *Америка, Италија и постанак Југославије 1917-1919*. (Београд 1970), 33-34.

САД, где су били преведени на енглески. Схвативши да су у питању документи од великог значаја, постављало се питање да ли их је требало објављивати или не. Пинчо је упозорио на превару и ћутање европских влада о њиховом постојању. С обзиром на ту чињеницу, власници појединих листова одбили су да их објаве (Scripps-Howard, Hearst), уверени да би њихово објављивање могло да доведе у питање поверење јавности у председника Вилсона и његову политику. Крајем 1917. године, Пинчо је преведене уговоре доставио „пуковнику“ Хаусу. Пинчо је изразио бојазан да ће уговори, уколико их влада САД не одбаци, представљати окосницу будућег мировног уговора. Хаус је одбацио таква страховања као неоснована, уверен да је углед председника Вилсона био толико снажан да нико неће бити у стању да га приволи да одустане од намере да наметне своје виђење будућег мира. Пинчо није поверовао Хаусовим тврдњама, уверен да ће уговори бити обавезујући за САД, уколико влада не уложи велики напор да убеди све земље да их одбаци као основу будућег мира. Пошто Хаус није прихватио Пинчоове аргументе, он се обратио Волтеру Липману, угледном новинару, блиском Белој кући. Ни он није хтео да о њима разговара.³¹ У првом тренутку, утицајни листови и новинари нису били вољни да пишу о уговорима и њиховом значају.

Почетком децембра 1917. године за постојање тајних уговора, укључујући и Лондонски, сазнало се и у Италији. Пејц је јавио да су аустро-угарски пилоти избацивали летке на италијанске градове у којима се говорило о тајним уговорима и позивала радничка класа да се уједини у борби против империјализма великих сила. Радништво се позивало да подржи Лењинов манифест упућен читавом свету.³² Узбуђење ће трајати и током наредних месеци.

Да би прекинуо даље расправе, ублажио пропагандни ефекат Лењиновог позива за мир и објаснио своје становиште у погледу тајних уговора, Вилсон је одлучио да изложи амерички програм будућег мира. Његов говор пред Конгресом 8. јануара 1918. године најавио је да ће примена националног начела представљати, између осталог, пут да се обезвреде тајни уговори, а расправа о будућем миру упути у другом правцу. Његова намера наишла је оштру реакцију на многим странама,

---

³¹ Забелешка, недатирана. *Хартије Емоса Пинчоа*, кутија 65. Рукописно одељење Конгресне библиотеке, Вашингтон. У даљем тексту као *Пинчоове хартије*.

³² Пејц Хаусу. Рим, 1. XII 1917, лично. *Хаусове хартије*; Пејц Лансину. Рим, 3. XII 1917. *Архив Стејт Департамента*, серија 763.72119/979. Национални архив, Вашингтон. У даљем тексту као архив *Стејт департамента*.

како међу великим силама, тако и међу малим земљама.³³ Тачком IX председник Вилсон је понудио решење, засновано на примени начела народности, италијанских националних и територијалних проблема.

Вилсонов предлог био је и својеврсно изненађење, шок за Италију и њене државнике. Сонино и италијанска јавност доживели су говор као угрожавање свега оног због чега се земља нашла у рату; то је такође било обезвређивање њених великих људских и материјалних жртви. Сонино је одбио да разговара о том питању. Истовремено, није био спреман да се одрекне оног што му је било најдраже – Лондонског „пакта“. Незадовољство Вилсоновим решењем италијанских захтева показало се на два начина: службеним интервенцијама у Белој кући и Стејт департменту, с једне, и расправом у дневној штампи, с друге стране. После првобитног освешћивања, амбасадор Ди Челере посетио је 15. јануара 1918. године секретара Лансинга са намером да разговарају о јадранском и средоземном питању. Истог дана тражио је од Џоа Тјумултија, Вилсоновог секретара, да га прими председник да му преда поруку краља Виктора Емануела III поводом његовог говора у Конгресу.³⁴ Пејџ је „бомбардовао“ Лансинга и Вилсона вестима из Рима. Тврдио је да је италијанска штампа пуна написа о томе да је Вилсонов говор у потпуности обезвредио Лондонски „пакт“, чиме су интереси Италије били занемарени.³⁵

Неколико дана раније, 21. јануара, Ди Челере је посетио Белу кућу у настојању да сазна праве намере њеног становника. Вилсон је глумио „изненађење“, настојећи да убеди амбасадора да ће Друштво народа разрешити све италијанске дилеме и да ће их решити у складу са њеним стратегијским потребама!!!³⁶ Вилсон је био неискрен према италијанском амбасадору. Три дана касније, 25. јануара, у поверљивом разговору са Вајсманом, Вилсон је изразио намеру да не прихвати италијанске захтеве.

³³ За опширну расправу о настанку Вилсоновог става, V. S. Mamatey, *The United States and East Central Europe. 1914-1918. A Study in Wilsonian Policy and Propaganda* (Princeton 1956), 153-188; D. Živojinović, *The Emergence of the American Policy in the Adriatic: Decembar 1917 – April 1919*. East European Quarterly, I, 3 (1967), 173-215.

³⁴ *Лансингов дневник*, 15. I 1915. Лансингове хартије; Брикенриџ Лонг, помоћник државног секретара, Тјумултију. Вашингтон, 15. I 1918. *Вилсонове хартије*, серија VI.

³⁵ Пејџ Лансингу. Рим, 19. I 1918. *Архив Стејт департмента*, 763.72119/1282. Неколико дана касније, Пејџ је обавестио да је прочитао текст Лондонског „пакта“, објављен у лондонском часопису *New Europe*. Пејџ Лансингу. Рим, 25. I 1918. *Хаусове хартије*.

³⁶ Živojinović, *The Emergence of the American Policy...*, 177-178.

Вајсман је тврдио да он није показивао наклоност за италијанске циљеве у рату. Амерички председник је желео да чује став британске владе.³⁷ У међувремену, приспео је Пејдов телеграм из Рима. Амбасадор је тврдио да је објављивање тајних докумената од стране совјетске стране изазвало велику нелагодност у Италији, а посебно код Сонина. На амбасадорово питање да му каже нешто више о читавом питању, Сонино је одговорио да није желео да разговара о томе.³⁸

Узбуна у Италији и уздржаност администрације у Вашингтону да се изјасни о својим правим намерама налагали су предузимање одређених корака. Крајем јануара 1918. године Вилсон је објаснио свој и став САД према Италији и њеним претензијама. У писму секретару Лансингу, Вилсон је био, за разлику од ранијих изјава, изузетно одређен. „Разумљиво је да не могу обавезати наш народ да се бори за источну обалу Јадранског мора...“, писао је. „Желим такође да саопштим да нема ничега што би узнемирило италијански народ. Стога, Орландо мора наћи начин да то стави јасно до знања својим сународницима.“³⁹ То се није догодило. До Вилсона су стизали гласови о незадовољству Италијана његовим мировним предлогом. То је потврдио и француски амбасадор Жил Ж. Жисеран. У разговору са подсекретаром Полком упозорио је да су Италијани намерно искривљавали Вилсонове речи. То је приписао њиховој жељи да добију и оно што им није припадало. Био је такође свестан чињенице да ни остали Савезници, пре свега Велика Британија, нису у потпуности подржавали његов став.

Последњег дана јануара 1918. године, Вилсонова страховања потврдио је и Балфур. У одговору на питање које је поставио Вајсману приликом њиховог сусрета 25. јануара какав је био британски став према италијанским захтевима, Вилсонова страховања добила су потврду. У опширном писму Балфур је нагласио да је уговор настао у време кад он није био на положају државног секретара, али да је он представљао доказ да су владе Антанте желеле да увуку Италију у рат по сваку цену. Ипак, упозорио је Балфур, „уговор је уговор, и ми, Енглеска и Француска, смо обавезни да га проведемо у живот“. Балфур је признао да су приговори на његов садржај били оправдани. „Уговор предаје Италији крајева на Јадранском мору која нису италијански, већ словенски; такође, споразум није заснован на начелу народности већ на стратегијским потребама.“

---

³⁷ Вајсман Драмонду. Вашингтон, 25. I 1918. *Хартије Вилијама Вајсмана*. Библиотека Стерлинг, Јелски универзитет, Њу Хејвен, Конектикат.

³⁸ Пејд Вилсону. Рим, 29. I 1918. *Хартије Вудро Вилсона*, серија VI; Mamatey, n.d. 119.

³⁹ Вилсон Лансингу. Вашингтон, 29. I 1918. *Živojinović, The Emergence...*, 179.

Ипак, Балфур није био склон да те разлоге занемари. То је правдао чињеницом да чврсте границе осигуравају мир. Иако је почињен велики грех према начелу народности у име стратегијских потреба, Балфур није био спреман да их се одрекне. Оне су доприносиле стабилности међународних односа. Балфур је био помирљив. Изразио је сумњу да ће добијање речених јадранских тековина ојачати положај Италије. Био је уверен да она није била спремна да због њих води рат. Уколико Италија буде припојила своју иреденту и осигурала мир, она ће бити задовољна, закључио је.⁴⁰

Балфурово писмо разјаснило је многе дилеме. Британија и Француска биле су намерне да се придржавају слова уговора, и да се залажу за његову примену. Британија није безрезервно прихватала начело народности. Штавише, где је сматрала потребним била је одлучна да примени стратегијске аргументе. Вилсонов покушај да Италију изолује од Британије и Француске завршио се неуспехом. Европљани су, суочени са америчким притисцима, иступали заједнички. Вилсонова реакција на сазнање о томе била је одлучна. Био је љут због изазова његовим намерама. Како су се све упорније ширили гласови да су Француска и Италија намеравале да образују латински блок како би се лакше одупрле његовим притисцима, реаговао је претњом. У писму упућеном Хаусу дан након пријема Балфуровог писма, Вилсон је јасно изразио своје нерасположење. „Такви гласови ме узнемиравају. Они су по мом мишљењу само још један разлог због којег морам настојати да покажем да је свака тачка општег мира ствар свих...”, Осврћући се на гласове о латинској комбинацији, додао је: „Ако се већ морамо борити, борићемо се. Уверен сам да им таква комбинација не би пала на памет кад буду осетили оно што смо у стању да им приредимо...”, У погледу Италије и њених захтева био је кратак: „Једина последица коју би она доживела била би озлојеђеност ако не добије оно због чега је хладнокрвном рачуницом ступила у рат.“⁴¹ То су биле изузетно оштре речи. Вилсон није крио пред својим сарадницима приметно нерасположење према Европљанима и њиховом држању.

У случају Италије, намерили су се јунак на јунака. Уверен да су предстојали одређени кораци у погледу Лондонског „пакта“, Сонино је уобличио алтернативна решења за Италију. У писму италијанским амбасадорима у Вашингтону, Лондону и Паризу, Сонино је признао нужност постизања споразума са странама заинтересованим за решење

⁴⁰ Балфур Вилсону. Лондон, 30. I 1918. Seymour, ed. *The Intimate Papers...*, III, 50-51.

⁴¹ Вилсон Хаусу. Вашингтон, 31. I 1917. Baker, *Life and Letters*, VII, 513.

јадранског питања. Држање америчке администрације подстакло га је, нема сумње, на таква размишљања. Ипак, признао је да није био спреман да се одрекне, макар и делимично, италијанских захтева на Јадранском мору. Плашио се да би у том случају европски савезници закључили да су тиме били ослобођени обавеза према Италији. Из таквих преговора одлучно је искључио представнике Хрвата, Словенаца и Срба. Другим речима, нагодба се могла постићи једино у преговорима са земљама Антанте. Објаснио је да је био уверен да су се у преговорима са њима могле осигурати гаранције у погледу италијанских захтева. С друге стране, уколико би се преговарало са Хрватима, Словенцима и Србима то не би било остварљиво. Италија би морала да се одрекне својих захтева. Закључио је да она није могла да се одрекне Лондонског „пакта“ све док се не постигне друкчији споразум. У случају преговора, очекивао је да Италија оствари одређене добити у замену за одустајање од „пакта“. У сваком случају такав споразум морале су да прихвате и САД.⁴² Колико је то било остварљиво показали су наредни месеци.

У току наредних месеци, практично до краја рата, сукоби између две земље су се настављали. Истина, ставови су били јасно одређени, али је било неопходно да се ради заједништва отворени сукоби избегавају. Након што се смирило узбуђење изазвано Вилсоновим говором у Конгресу, нови неспоразуми су били на виду због Аустро-Угарске и савезничке политике према њеном очувању. Какав став је требало заузети према питању опстанка хабзбуршког царства? Да ли га рушити или преуредити? Идеја о очувању Царства морала се заменити неким другим решењем, практичнијим и реалнијим. Захтеви потчињених народа Царства постајали су све гласнији. Питање како решити питање националних граница постало је све присутније. Распад Царства стављао је пред Антанту и САД многе проблеме. Италија је била против растурања Царства. Њени државници су били застрашени могућношћу да народи Монархије траже стварање нових држава и преуређење граница на националним основама. У том случају, стратегијске области на којима је она заснивала своје будуће границе биле би доведене у питање. Подршка САД таквим радикалним променама довела би до нових сукоба између две земље. Такође, покушај да се избегне примена националног начела претио је да доведе до отвореног сукоба са потлаченим народима Монархије. Тајни преговори су се водили на различитим странама, и са приметним неуспехом. Посредници и преговарачи су се сретали у

---

⁴² Сонино ди Челереу, *Империјалију и Бонин-Лонгареу*. Рим, 31. I 1918. Живојиновић, *Америка, Италија и постанак Југославије*, 41-42.

Швајцарској, користили услуге појединих владара (шпански краљ), давали бројне изјаве и нудили предлоге. У тим разменама гледишта, лондонски „пакт“ се све чешће спомињао. Почетком марта 1918. године, посланик Доњег дома Томас Кинг питао је Балфура да ли је председник Вилсон био упознат са садржајем тајних уговора. Балфуров одговор био је потврдан –председник Вилсон је био обавештен од стране Савезника. Крајем месеца, из Стејт департмента су се слали одговори на питања чланова Конгреса о постојању тајних уговора. Правни саветник, Лестер Вули, био је задужен да припреми меморандум о том питању за председника Вилсона.⁴³ Постојање тајних уговора, укључујући и лондонски, више није било непознаница.

С обзиром на то да је сукоб између две земље, САД и Италије, избио на видело, и да више није било никаквих тајни у погледу одредби лондонског „пакта“, обе стране су закључиле да је смирење и помирење између њих било неопходно. Рат се приводио крају, па је и јединство међу савезницима било неопходно. Инцијатива за то потекла је из САД. Многобројне италијанске организације, појединци, групе, сенатори и конгресмени залагали су се за помирење. Избори за Конгрес били су на видику, а гласови Италијана неопходни за победу. Председник Вилсон је био спреман на помирење. Крајем априла и почетком маја 1918. године, напори за помирење добили су нови подстицај стварањем Италијанско-америчког друштва. Циљ је био јасан. Италијанска амбасада у Вашингтону и пријатељи Италије, на челу са Хаусом, тражили су од председника Вилсона да учествује у обележавању треће годишњице уласка Италије у рат. Тражило се од њега да 24. мај прогласи даном Италије. Дан раније, 23. маја, Лансинг је прочитао Вилсонову поруку у којој се, између осталог, саопштавало да је „народ САД... дубоко и искрено заинтересован за садашњу и будућу безбедност Италије...“,⁴⁴ Такве речи показују да је амерички председник макар у јавности, променио свој став према Италији и њеним захтевима. Ипак, лондонски „пакт“ није споменуо, што је био доказ да није био склон новим расправама и полемикама.

Иако на реторичан начин, Вилсон је потврдио да није променио свој став према начину решавања територијалних питања. У говору одржаном 4. јула у Маунт Вернону упозорио је све заинтересоване стране да ће народи одлучивати о својој будућности на основу слободног

⁴³ Балфур Вајсману (за Хауса). Пов. 7, 27. II 1918. Износи мишљење како треба поступити да се не отуђе словенски народи у Царству. *Хартије Вилијама Вајсмана; Parliamentary Debates*, 4. III 1918; *Лансингов дневник*, 22, 23. III 1918. Лансингове хартије.

⁴⁴ Хаус Вилсону. Њујорк, 5. V 1918. *Хаусове хартије*.

пристанка, а „не на основу материјалних интереса или користи неке друге земље или народа којима би боље одговарало друкчије решење, јер би тиме проширили своју власт и утицај.“ Упозорење је било јасно, упућено је свима без изузетка, укључујући и Италију⁴⁵. То није била и последња опомена европским земљама да је председник Вилсон био одлучан да спроведе своје намере. У предвечерје окончања ратних операција, он је у говору у Метрополитен-у 27. септембра, упозорио да „читав свет мора у потпуности да се упозна са свим међународним уговорима и споразумима, без обзира на њихову природу... САД неће склапати никакве посебне аранжмане или нагодбе са појединим државама“. Тајни уговори су се поново нашли на дневном реду. Да је подразумевао и лондонски „пакт“, сведоче и његове речи упућене Тјумултију да се Савезницима неће допасти много тога што се налази у говору, наглашавајући да су у питању „империјалисти“ Велике Британије, Француске и Италије. Амбасадор Пејџ је добио налог да текст говора у Њујорку уручи Сонину. Он је изнео неке примедбе у погледу територијалних питања, пре свега провођења у живот одредби лондонског „пакта“. Ставио је до знања да је био против његове ревизије.⁴⁶ Став према лондонском „пакту“ био је и даље непромењен.

Вилсонове речи биле су довољне да изазову узбуну у Италији. Да би се избегли неспоразуми, Сонино је затражио од влада у Лондону и Паризу да потврде своје обавезе према Италији, уобличене у тајном „пакту“. Обе владе су одговориле потврдно, чиме је амерички председник остао изолован у свом отпору тајној дипломатији. Да би се та неизвесност развејала, амбасадор Ди Челере посетио је 21. октобра заменика државног секретара Френка Полка. Амбасадор се распитивао за амерички став према италијанским територијалним претензијама. Полк је био уздржан. Одговорио је да би било погрешно да је председник Вилсон изнео и образложио свој став у том тренутку. Кад га је Ди Челере подсетио да је то учинио у погледу Чеха и Југословена, Полк је одговорио: „Био сам савршено уверен кад сам одговорио да потпуно разумемо да Италија има право да ослободи Иреденту, као и да успостави одговарајуће стратегијске границе.“ То није задовољило италијанског амбасадора. У разговору са Ди Челереом месец дана касније, Вилсон је поновио Полкове речи. Потврдио је да ће САД подржати захтев Италије да осигура границу на Бренеру. Био је уздржанији од Полка – није подржао италијанску намеру да ослободи Иреденту. Кад је био позван да се обрати градо-

---

⁴⁵ Day, *Wilson' Own Story*, 276.

⁴⁶ Живојиновић, *Америка, Италија и постанак Југославије*, 47-48; Malagodi, n.d., II, 405.

начелницима из „неослобођених области“ који су приспели у Њујорк, Вилсон је био крајње уздржан. Директору Градског клуба у Њујорку, Вејну Томсону, одговорио да није било пожељно да износи мишљење о тој посети.⁴⁷ Тиме је уобличио свој став према Лондонском „пакту“.

* * *

У закључку, шта рећи о једној дуготрајној полемици, која је повремено добијала и карактер оптужбе. Досадашњи истраживачи тога питања нису поклонили довољно пажње том питању, па су отуда, проистекла различита мишљења и закључци. Они који су тврдили да је председник Вилсон знао за постојање тајних уговора су, несумњиво, били у праву. Истина, њима је било довољно да то утврде, али не и да испитају колико и шта је знао о њима. Они који су тврдили да није знао за постојање тајних уговора немају основ за такву тврдњу. Детаљно испитивање архивских података у службеним и приватним архивима и рукописним збиркама показује да су сазнања о постојању италијанских претензија на одређене територије постојала већ од краја 1914. године. Она су се ширила како се рат продужавао и нова обавештења пристизала у Вашингтон. О њима су обавештавали амерички амбасадори у европским престоницама, о њима се разговарало међу дипломатима Антанте у Вашингтону као и у европским круговима. Како је време пролазило, а САД постајале све ближе рату, вести о лондонском „пакту“ постајале су све одређеније, а њихов садржај се могао наслутити. С тим у вези, ваља нагласити да су постојали сви разлози да се председник Вилсон и одговорне личности у Стејт департменту потпуније упознају са одредбама различитих уговора.

Који су били разлози да то нису учинили? Да ли је у питању било одсуство радозналости, или је у питању била уобичајена ароганција велике силе? Како било, чињеници да тајни уговори постоје приступило се са становишта „лако ћемо“, или „баш ме брига“. Можда је таква незаинтересованост била последица уверења да ће САД, с обзиром на зависност европских сила од њене помоћи финансијске, материјалне, моралне или војне, лако наметнути свој став. Међутим, показало се да су потписнице лондонског „пакта“ биле тврд орах и да нису биле спремне да се одрекну свога потписа на њему. Постоји још један разлог зашто су

---

⁴⁷ Полков дневник, 21. X 1918. *Полкове хартије*; Вилсон Вејну Томсону. Вашингтон 1. XI 1918. *Вилсонове хартије*, серија VI.

одговорни у Вашингтону, у Белој кући и Стејт департменту, морали да се упознају са лондонским „пактом“. О том документу се писало у штампи, он је био преведен и објављен не само у британским и италијанским већ и у америчким новинама и часописима.

На крају, осећајући да су из уздржаног држања могле да настану невоље, британски државни секретар је одлучио да приликом своје посете САД уручи копије неколико тајних уговора, међу којима и лондонски „пакт“, америчком председнику „строго приватно.“ О уговорима се као таквим није могло јавно расправљати или изјашњавати. Другим речима, о њиховом садржају није требало јавно говорити. То је значило да за америчког председника они нису постојали. Штавише, председник Вилсон је обећао да ће пажљиво проучити њихов садржај. С обзиром на приватност тајних уговора, може се претпоставити да је он преко неких од њих прешао немарно. Такав став био је неодговоран и апсурдан кад се мање-више отворено говорило о италијанским претензијама на туђе земље и народе. Службено, садржај тајних уговора се упорно игнорисао, иако се њихово постојање повремено наговештавало и у председничким изјавама, коментарима и писмима. То показује да је председник Вилсон био упознат са главним одредбама лондонског пакта.

Како се рат приближавао свом завршетку, та чињеница је постајала све приметнија. У изјавама датим пред крај рата, амерички председник и Стејт департмент признали су Италији право да обезбеди своју границу припајањем одређених територија (Бренер). Истина, он није подржао захтев Италије да у своје границе укључи Иреденту. Пошто није била задовољна таквим исходом, одлучила је да уђе у отворени сукоб са САД.

Вилсонове речи изречене пред Сенатском комисијом за спољне послове да се са садржајем лондонског „пакта“ упознао тек по доласку у Париз не одговарају чињеничном стању. Да ли је то била грешка, намерна или случајна, тешко се може утврдити. Она, свакако, не одговара истини.

Dragoljub R. Živojinović

**WOODROW WILSON
AND THE SECRET PACT OF LONDON 1914-1918
(Summary)**

The author re-examines one of the thorniest problems of the First World War diplomacy – the secret pacts concluded between various states. One of the greatest debates was over the secret pact of London concluded between G. Britain, France and Russia on one and Italy on the other side. The pact secured Italy's entry into the war in May of 1915. Woodrow Wilson, the president of the USA, was the most formidable opponent of the secret agreements and diplomacy. The entry of the USA in the war in the spring of 1917 initiated sharp polemics within the Allied block, especially between the USA and Italy. Wilson was a protagonist of the principle of national self-determination, while the European Allies defended the application, when necessary, of the strategic reasons. The problem came to surface during the Paris Peace conference 1919, when Wilson contested the Italian territorial gains in the Adriatic and the Tyrol. Wilson claimed that he did not know that the pact of London existed. The careful analysis of the existing documentation, official and private, had confirmed that Wilson was familiar with the existence of the pact. However, he neglected it believing that the Allies will accept his arguments as instrumental for future peace and stability, and disregard the secret arrangements and strategic arguments. The European Allies refused his reasoning and insisted upon the realisation of the mutual obligations entered into during the war.

Key words: USA, G. Britain, Italy, Wilson, Balfour, Lansing, Pejdž, Sonino, Dalmatia, Irredenta.